

Uluslararası
Uygur Araştırmaları Dergisi
2017/10

KUTADGU BİLİĞ'İN ÜSLÛBU*

Literary Style of Kutadgu Bilig

Aktaran: Yusufcan YASİN**

Özet

Yusuf Has Hacib'in şahane destanı KB, akıl, hikmet, felsefe - içtimaiyat bilgisine âit bir ders kitabı da denilebilir. O dönemin toplumsal düzeni - Hakaniye sisteminin incelenmesinde bu destan çok değerli bir malzemedir. Bu destan, mesnevî tarzına halk edebiyatındaki türkü, kasîde ananesini sokarak yeni bir üslûp ile yazılmıştır. Bu üslûp, sâdece şâir Yusuf'a özgüdür. Şâirin amacı ve gayesi itibarıyla bir ahlâkî ve felsefî didaktik destan olmakla beraber toplumsal hadiselerin ve tabii manzaraların tasvirinde, halk edebiyatındaki duygusal husûsiyetlerin uyarlanması X. ve XI. yüz yılın İran destan ve namelerinden ayrılan, bireysel ve realistik tasvirlerle uygun bir lirik destandır. Bütün bu ayrımlılığın göre, Yusuf Has Hâcib'in KB destanı tek başına doğu destancılığının yeni bir tipidir.

Giriş

Tarihî-bediî eser Kutadgu Bilig (KB)'de ifâde edilen üslûp, sâdece Yusuf Has Hâcib'e özgü olan bir üslûptur. Bireyin benimsediği üslûp, zaman ve mekân, millî benliği ön şart ediyor. Herhangi bir tarihî aşamada yaratılan edebiyatın kendine özgü belirli bir kalbî ve üslûbu olduğu gibi, İslâmiyet dönemi Hakaniye edebiyatının şimdiye kadar bilinen ve ilk örneği sayılan KB'in de kendine has bir modeli ve tarzı vardır. Bu, şâirin baştan geçiren hayat macerası, görüşü, bedî mahareti, bireycilik özelliklerine bağlı olarak seçtiği konu, yararlandığı tür, ifâde ettiği usûl ve kullandığı dil ile belirtilmiştir.

KB, sözlü ve klasik edebiyatımızın şiiriyet bâbında köklü bir tarihe ve bedî bir ananeye sâhip olan destancılığımızın bir örneğidir. İlk önce bu eser, bir destan olarak eski şiiriyetimizin bedî düzeyini aksettiren orijinal bir eserdir. Müellif kendi görüşlerini, eserinde devlet idaresinin usûlunu göstermek ve merkezîyetçi hâkimiyeti güçlendirmek gayesiyle ortaya atmış olduğu için destan, mevzu açısından da orijinal bir eserdir.

1. Destanın Konusu

Destanda felsefî düşünceler, kanun ve kaideler, akıl ve idrak, bilgi ve sanat, edep ve erdem, edebî vasıtalar ile söylenmektedir. İslâmiyet Karahanlılarda resmî bir devlet dini yerine geçip yaklaşık 150 yıl geçtikten sonra, Arap-İslâm kültürünün etkisi altında kalmaya başlayan Ordu Kent'te (Kaşgar) İslamiyet'in dünya görüşüne dayanan yeni bir ideoloji hâkim bir duruma geçen muhitte eser yazan şâir, kendi destanına millî ve geleneksel görüşleri yerleştirmiştir. Eserdeki ideolojik görüşler, Hakaniye toplumuna has görüşlerdir. Her hangi bir topluluğun geleneksel bir görüşleri vardır. Söz konusu görüşler, ilkel toplumda dinî inançlarından oluşan mantıkları şekillendirir. Bu mantık, din, ahlâk, ilişki, yasa, sanat, dil, iktisat ve fen bilim yapılarını diyalektik bir şekilde birbirine bağlayan bir bağdır. Eski topluluklar geleneksel mantıklarını doğada her zaman uğrayan esâs maddelere

* İmin Tursun (1925-2011)'un bu yazısı, Yusuf Has Hâcib doğumunun 980. yılını ve KB'in yazılışının 920. yılını kutlamak amacıyla Kaşgar'da düzenlenen 3. *Çetimliç Memliketlik Kutadğu Bilik İlmî Muhakime Yiğini* (3. Ulusal Kutadgu Bilig Sempozyumu)'nde bildiri olarak sunulmuş ve 1999 tarihinde Şincang Halk Yayınevi tarafından Ürümçi'de yayınlanan *Uluğ İlmî Abide Kutadğu Bilik* (Ulu İlmî Abide Kutadgu Bilig) adlı makaleler kitabında verilmiştir. Yazının aktarması bu nüshaya göre yapılmıştır.

** Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi, Ürümçi-ÇİN, E-posta: yyhacip@126.com.

müccesem etmişlerdir. Bâzı bilginler, bu cümleden Yusuf Has Hâcib de aynı geleneksel mantığa uyum gösterip, eserinde “dört unsur” kuramına istinâden dört ideal şahsiyeti yaratmıştır. Gerçekten, destanda geçen dört şahsiyetten Kün-toğdı, kaide, adâlet--doğru yolun simgesi; Ay-toldı, kut, saâdet, devlet--ikbalın simgesi; Ögdülmiş akıl, feraset, mantığın simgesi; Odğurmuş kanâat ve âkıbetin simgesidir. Bu dört şahsiyetin adları da, onların temsil ettiği hareketlere uygun bir şekilde verilmiştir. İlig (hükümdar) – Kün toğdı, kendi adâleti ile toplumu aydınlatıcıdır. Ay-toldı - dolun ay, geceyi gündüze bağlayıcı - talih ve saâdetin destekçisidir. Adı, “öge” sözüne çekim eklerinin eklenmesiyle yapılan ve “akıl sâhibi”, “akıllı” anlamına gelen Ögdülmiş, kişilere akıl ve idraktan haber veren, adâlet ve saâdeti koruyan doğuştan yetenekli bir şahistir. Adı, “uduğ” (uyanık), “udgur” (uyanmış) sözüne çekim eklerinin eklenmesiyle yapılan ve “uyanık duruma getirilen”, yani “o dünyanın rahatını amaç edinen” anlamına gelen Odğurmuş, her işte kanâat ve mutedilliği hedef eden insanların karakteridir. Yusuf Has Hâcib, eserini dört yüce temel üzerine kurmuştur. Şâir, destanın 11. bâbında dört şahsiyet üzerine şöyle diyor:

- 353 bu kün – toğdı elig tedim söz başı,
yürügin ayayın ay eğgü kişi.
(Önce Kün-toğdı hükümdardan bahsettim; ey iyi insan, bunu izah edeyim.)
- 354 basa aydım emdi bu ay toldını,
anıngın yaruyur ıduğ kut küni.
(Sonra Ay-toldı'dan söz açtım; mübârek saâdet güneşi onunla parlar.)
- 355 bu kün toğdı teğli törü ol köni,
Bu ay toldı teğli kut ol kör anı.
(Bu Kün-toğdı dediğim doğrudan – doğruya kanundur; Ay-toldı ise, saâdettir.)
- 356 basa aydım emdi kör ögdülmişig,
ukuš atı ol bu beđitür kişig.
(Bundan sonra Ögdülmiş'i anlattım; o aklın adıdır ve insanı yükseltir.)
- 357 anıngda basası bu odğurmuş ol,
munı aķibet tep özümi yormuş ol.
(Ondan sonraki Odğurmuş'tır; onu ben âkıbet olarak aldım.)

Eserdeki dört şahsiyetten ilk iki kahramanın isimleri de Türkler arasında en eski devirlerden beri devam etmekte olan sözlü edebiyatta, yani destan ve kıssalarda yaygın bir duruma gelen isimlerdir. Bu iki esâs ve simgesel şahsiyet, eski epik edebiyatın kalıntısı olarak Merkezî ve Orta Asya halkları arasında geniş ölçüde yayılmıştır. Bu, “Türklerin ceddeleri” sayılan Oğuz Kağan'ın oğullarının adlarından alınmıştır. Oğuz Kağan'ın oğullarından birinin adı Ay Han, diğer birinin adı Kün Han idi. Oğuz Kağan'ın annesinin adı da Ay Han'dır. Bu efsanevî adlar son zamanlarda da halk destanlarında kişi adları olarak kullanılmıştır. Örneğin, “Yusuf ve Ahmet” kıssasında da kahramanların adları Kün Han ve Ay Han denilmektedir. Demek ki, KB'deki kahramanların adları Orta Asya Türk folklorundaki stilistik düşüncelere dayanmaktadır. Ayrıca, yine Alp Er Tonga'nın karakteri hakkındaki olumlu tasvirler, destanın Türklerin uzun bir tarihî geçmişine ve etnik kökenine bağlı olan epik destanın bâzı unsurlarına sâhip olduğunu da göstermektedir.

İnsanlık “dört unsur”un karşılıklı etkileri sayesinde geliştiği gibi, devlet, hâkimiyet ve toplum da dört unsurla, yani kanun ve nizam, siyaset ve tedbir, akıl ve bilgi, afiyet ile ayakta kalabilir düşüncesi KB'in esâsî ideasıdır.

Şâire göre akıl ve bilgi gerçek bir insana kendisini ve dünyayı tanıtan önemli bir âmildir. Bilim insana akıl verir, akıl insanı doğru bir yola sürükler, memleket bilim ile bayındır bir duruma gelir ve yükselir. Aksi hâlde, cahillik ile inatçılık birleşirse memleket çöker. Çünkü cahillik, cehaletin dayanağı ve rezaletin kılavuzudur. Yusuf Has Hâcib, KB'de dört unsura tatbik ederek şahsiyet-karakter vasıtasıyla ifade eden dört âmil veya şart, gelişmekte olan, birliği sağlayan, feodallık Hakaniye hâkimiyetinin teorik esâsi olarak açıklanmıştır. KB'in gayesi, adâlet ve hakikattir. Adâlet ve hakikate uyum göstermekten beklenen maksat memleketi saadete kavuşturmaktır. Dolayısıyla, eserde baştan sona kadar bedî maharet ile tasvir edilen kanun-törü, akıl ve bilim, devletin temeli olarak adâlet ve hakikati temin eden vasitalardır.

Yusuf Has Hâcib'in devleti geliştirmek, güçlendirmek ve topluluğu mamur bir hayata kavuşturmak için gerekli olan törü ile ifâde edilen adâlet gayesi, eserin idea çizgisi olarak izlenmiştir. Gerek, Kün-toğdı'nın (İlig) Ay-toldı'ya (akıl) verdiği cevaplarda ve Ögdülmiş'in Kün-toğdı'ya verdiği önerilerde, gerekse Kün-toğdı ile Ay-toldı'nın yaptığı müzakerelerde, her bir bâp ve her bir konuda törü ve adâlet vurgulanmıştır.

KB'de ileri sürülen fikirlerden diğer biri şu ki, akıl - Ögdülmiş'in adâlet - Kün-toğdı'ya verdiği öneriler, şâirin temel düşüncesini daha derinden açıklamakla birlikte, o dönemdeki Hakaniye (konkret olarak Kâşgarya) toplumunun içyapısını öğrenmek için önemli bilgileri vermektedir. O dönemdeki Kâşgarya toplumunun tüm tabakaları eserde tam olarak gösterilmiştir.

Kimi araştırmacılar, KB'i Ebû Alî İbn Sina'nın Danışname'si ile mukayese ederek bâzı benzerliklere istinâden Yusuf Has Hâcib'in İbn Sina'nın talebesi olduğunu tahmin etmiş, yani onlar Danışname'de ileri sürülen esâs düşünceler ile KB'de ifâde edilen "iyilik" ve "kötülük" hakkındaki düşünceler arasında belirli bir benzerlik vardır zannediyorlar ve İbn Sina'nın şu görüşünü kanıt olarak gösteriyorlar. İbn Sina'ya göre, "Kötülük, iyiliğin tam ziddi değildir, aksine, geçici bir etki gösteren ve kendi idâresiyle iyiliğin mükemmelleşmesine itici olan bir noksanıdır."

KB'de dünyada ezgü(iyi) ile esiz (kötü)den ibaret iki çeşit adın bulunduğu, kötülüğün ise bir âteş olduğu, ezgü olanların alkışlanacağı, esiz diye tarif edilenlerin kargışa uğrayacağı ve kötülüğün cehalet ve bilgisizlikten kaynaklandığı açıklanmıştır.

Danışname'de, "kötülük" bâzen hastalık, bâzen çirkinlik (levs), bâzen dert (ağı) olarak görülür. Bu düşünceye göre, "âlim", "salim" (sağlam), "salih" (iyilik yapan) mefhumuna mukabil olarak "inatçı", "hasta", "şerir" (kötü) tabiri gösterilir; eğitim sayesinde cahiller âlim olur, hastalar iyileşir, eğitim ile kötüler düzelir.

KB'deki ifâdelere göre, her türlü iyilik akıldan gelir, kişi bilgi ile yükselir, insanlar "akıl" ve "bilgi" ile gideceği yolu bulabilir.

Ebû Ali İbn Sina'nın tavsifine göre, her bir toplum "ömera"(emirler, beyler), "rençber" (emekçiler), "mudafî"(koruyucular)den ibâret üç kısma ayrılır. Yusuf Has Hâcib destanında toplum, "beyler" (hükümdarlar), "tapuççılar" (hizmetçiler) ve "bodun"dan (halk) ibâret üç kısma ayrılmıştır, diyor. Yani iktisadî durumu bakımdan zenginler, orta hallîler(ordu, memurlar) ve uyruklar göz önünde tutulmuştur. Kimi araştırmacılar bu noktalara bakarak, KB'in âdeta Aristo felsefesine göre yazılmış bir siyasetname olduğunu ileri sürmüştür .

Bir devrin yetiştirdiği bu iki büyük bilginin üslûplarında da kısmen benzerliğin bulunduğu bilinmektedir. Mesale, yapı ve şekil bakımından İbn Sina eserlerinde mesele açmak usûlünü kullanmış; Yusuf Has Hâcib da eserinde soru ve cevap usûlünü tatbik etmiştir. Fakat biri Bağdat'ta, diğer biri Kâşgar'da yaşayan bu iki büyük edibin düşünce ve üslûbunda bâzı benzerliğin bulunması şaşırtıcı değildir. Şu nokta açık olarak biliniyor ki, KB, hiç bir zaman

Danışname'nin Türkçe bir nüshası değildir, bu iki eser içerik ve şekil bakımından birbirinden kesin olarak ayrılmaktadır.

2. Destanın Şekli ve Yapısı

Türkoloji bilginleri KB'in bedîî şekli hakkında muhtelif görüşleri ileri sürmektedir. Şimdiye kadar bu destanın mesnevî tarzında yazılan bir “didaktik eser” olduğu fikrini benimsemekte devam ediyoruz. Gerçekten, içerik bakımından öğüt ve nasihat, akıl ve öneri, âdet ve kaide tarif edildiği için, destanın “didaktik eser” denilmesi tabiidir.

Eski şiiriyetimizde de çok sayıda didaktik eserler vardır. Böyle eserler, Divanü Lûgat-it Türk'te dercolunan manzûm parçalardan ve “Turfan Metinleri” denilen malzemelerin içindeki şiir, türkü ve atasözlerinden de bilinmektedir. Bu çeşit eserler, geniş kitlelerin hayat görüşü, gelenekleri ve geçim vasıtaları, yaşam için kılavüzlük rolünü oynayan düsturler, edep ve ahlâk kurallarını açık olarak göstermektedir. Kısacası, uzun bir tarihe sâhip olan “didaktik şiirler”, ananevî şiiriyetin bir türüdür.

Edebiyatçıların bildirdiği gibi, İslâmiyetten önce, kabile ve kavim husûsiyetleri ile maruf olan Arap edebiyatı, Sasânîlar dönemindeki Acem--İran edebiyatı, Göktürk ve Orhun Uygur devletleri dönemindeki Türk edebiyatı birbirinden çok farklı bir durum arz ediyorlardı. Araplar İslâmiyet vasıtasıyla İran ve Horasan'a gelip yüzyıllar geçtikten sonra Acem--İslâm edebiyatı vücûda gelmiştir. Tam aynı sıralarda, Orta Asya'da Türk edebiyatı kendi tarihî an'anelerini izleyerek gelişmekte idi. Batı Türkler, İslâmiyetin kabûlünden sonra da Arap ve Acem edebiyatı çerçevesinde yaşamasına rağmen, daha bir müddet kendi millî üslûbunu muhafaza etmiştir. Sâdece, Arap ve Acemlerin müşterek bir mahsülü olan klasik İslâm edebiyatı oluştuktan sonra, Orta Asya Türk edebiyatında vezin, edebî şekil ve tür bakımından, ayrıca hayat ve dünya görüşü, stilistik duygular açısından İslâmî Arap ve Acem edebiyatının etkileri görülmeye başlamıştır. Fakat Hakaniye sâhasında yine geleneksel Türk edebiyatı hâkim durumu muhafaza ediyordu. Doğu Türklerde, bilhassa Uygurlar ve onun terkibine dâhil olan Basmıl ve Yağmalarda ise, tarihî ve an'anevî edebiyat kendi yolunu takip edip sürekli olarak gelişmekte idi.

Arap memleketlerinin doğusunda İslâmiyeti ilk önce kabûl eden doğu kavimlerinden İranlılar, edebiyat sâhasında kendisinin an'anevî şiir şekillerinden rubâî ve mesnevî dışında, Arap edebiyatından gazel, kasîde, musammat gibi nazım şekillerini almıştır. Bu arada, Arap şiiriyetne taklit edilen kasîde, musammatın yanısıra İranlıların an'anevî şiir şekillerinden destan da çok gelişmiştir.

Edebiyatçıların benimsediği ortak düşünceye göre, mesnevî, her bir beyiti tek başına uyaklı olan bir nazım şeklidir. Söz konusu üslûpta, fikirler veya olaylarının tarifinde şâir biraz serbest ve azade kalem oynatabilir. Aslında, mesnevî İranlıların eski bir nazım şeklidir, Araplar aynı şekli İrandan aldıktan sonra, ona “müzdevice” (çifteli, ikili, çift anlamına geliyor) adını vermiştir. Edebiyatçıların yaptığı araştırmalara göre, mesnevî, şimdiye kadar yedi tarzda yazılmaktadır. Mesnevî şekli ve “mutekârib” bahrinde yazılan Acem millî kıssaları, İslâmî İran edebiyatının oluşmasından daha önce mevcut idi. Fakat o dönemin Türk edebiyatında Acem dilinden çok sayıda eserlerin tercüme edildiği malum değildir.

KB üzerine araştırma yapan bâzı bilginler, bu eserde eski halk edebiyatı an'anesinden alınan “millî unsur” ile klasik İran şiiriyetinden giren “yabancı unsur”un bulunduğunu ileri sürüyor. Yoksaki, vezin ve nazım şekli açısından incelenirse, İran edebiyatı ve İran destan ve name an'anelerinin Hakaniye'nin doğu eyaletlerine geniş ölçüde yayılmadığı belli olur. Hâttâ bu, Hakaniye'nin İran ve Horasan'a komşu olan batı eyaletlerinde de derin bir kök salamamıştır.

Söz konusu destanı, şâir, millî-an'anevî hece vezninin 11'li kalıbı (6+5) ile aruz tefilesi açısından söylersek, “faûlün faûlün faûlün faûl” bahri ile yazmıştır. Şekil bakımından, KB'de

eski halk edebiyatı an'anesinden gelen şöyle bir husûsiyet vardır ki, eser, Acem mesnevîlerinde yaygın olmayan veya hiç izin verilmeyen bir şekil, yani mesnevî tarzı arasına dörtlük – mürebbe veya kıta eklemek suretiyle yazılmıştır. Kısacası, destanın mesnevî tarzında yazılışında, halk edebiyatının türkû, beyit, kasîde an'anesinin büyük ölçüde etki gösterdiğini tahmin edebiliriz. İlim sâhasında, KB vezninin Aruzun “mutekârib” (“kolay”, “elverişli” anlamına geliyor) bahrine uygun geldiği hakkındaki görüş yaygın bir duruma gelmiştir. Aruz ölçüsü de halk şiiriyetinden neş'et eden kalıplı bir nazım şeklidir. Yusuf Has Hâcib'den daha önce adı malûm olmayan birçok şairin, böyle bir kalıplı şiir vezni ile pek çok şiirler ve destanları yazdıkları bilinmektedir. Divanü Lûgat-it -Türk'te geçen 242 parça şiirden 69 beyit, Aruz vezninin “bahr-i tavîl” türüne dâhil olan basît, recez, remel, hecez bahirlerinin ve “bahr-i kasır” türüne dâhil olan muzâri, mutakârip, müktedâb gibi bahirlerin ölçüsüne uygun geliyor. Fakat bu şiirî misaller, genellikle İslâmın kabûlünden önce yaratılmış Türk şiirinin örnekleridir.

3. Kutadgu Bilik'in Dili

KB, Hakaniye dilinin bedîf bir ifâdesidir. O, “dağınık olarak yaşamakta olan kabilelerin dillerindeki mevcut kanıtları ve husûsiyetleri” aniden kendi bünyesinde toplayan, dili karmakarışık bir eser değildir. O, müellif Yüsuf Has Hâcib'in bir bütün yazı – edebî dilin ilkelerine ve fonetik, leksikojik, gramatikal kurallarına dayanmak ve kalıplaşmış imla kaidesine riayet etmek suretiyle yarattığı orijinal bir eserdir.

Bâzi eserlerde Hakaniye diline “Kaşgar dili” veya “Kaşgar Türkçesi” (hâttâ KB'in mukaddimesinde “buğra Han dili” şeklinde geçer) adı verilmiştir. Bu dil, Doğu Türkçesi'nin umûmî – edebî diliydi. “Doğu Türkçesi” Uygur edebî dilinin diğer bir adıdır. Bu edebî dil, “Hakaniye dili” ve “Koçu-İdikut dili”nden ibâret iki büyük şiveye ayrılmıştır. Fakat kökü bir olan bu iki dil, her bakımdan ortaklık ve ayniyet arzettiklerinden bir bütün yazı-edebî dilin iki kanatı sayılıyordu.

Anlaşıldığı gibi, bir dil sağlam bir tarihî ve kültürel temel üzerine kurulursa ve uzun devirleri baştan geçiren bir an'aneyle sâhip olursa, tabii ki, söz konusu dil, geniş ölçüde çeşitli içtimaî rolleri oynuyabilir. Bunun gibi, her hangi bir dilin dünya dilleri arasına girebilmesi, aynı dilin mükemmelliği ve nüfuzu ile de ilgilidir. Bundan başka, bu, aynı dili kullanmakta olan kavmin uluslararası ortamda tuttuğu yerine de bağlı oluyor. “Hakaniye dili” ve “Koçu dili”nden müteşekkil olan Uygur yazı-edebî dili batıda Harezmi'den doğuda Kulan Dağları'na kadar olan geniş coğrafyada beynelmilel mahiyet taşıyan ortak bir ilişki vasıtası rolünü oynamıştır. Çünkü KB'de kullanılan Hakaniye dili, yapı bakımından zengin ve gelişmiş bir dildir. Söz hazinesinin zengin, anlamlarının açık ve canlı, gramer kurallarının sağlam, stilistik vasıtalarının anlatımlı ve yalın olması, ayrıca morfoloji ve fonetik bakımından normal ve birliği sağlaması, üstelik Uygur yazısından ibâret ortak bir yazısının bulunması, bu dilin Karahanlılar sahasında ortak bir edebî dil olarak yaygın bir durumda kullanılmasına imkân vermiştir.

Şiiriyet sâhasında Hakaniye ve Koçu-İdikut dilleriyle özel ekoller meydana gelmiştir. Ayrıca, İran ve Horasan'da an'anevî kasîde esâsında inkişaf eden Acem şiiriyetinin etkileri doğuya – Orta Asya'ya yayılmaya başladığı sıralarda, şâir Yusuf Has Hâcib, Hakaniye dilinin fesahati ve belagatını sergilemiş ve kendi halkının tarihî – ananevî şiiriyet iktidarını, karakter yaratma sanatını gösterip cihanşümül destan-- KB'i yazmıştır.

Yusuf Has Hâcib destanında, halk atasözleri ve vecizelerden geniş ölçüde yararlanmakla birlikte kendisi de pek çok vecizeleri ve atasözü mâhiyetini taşıyan, derin mânalı ibâreleri yaratmıştır. Bu bakımdan da kendine özgü bir üslûp yaratan şâirin, muasır destan yazarlarından ayrıca bir farkı vardır.

Dilcilerin yaptığı araştırmalara göre, kadim şeyleri sevmek, kadim ve zengin vecizlere sâhip olmak, Kuzey ve Orta Asya kavimlerin ayrıca bir özelliği sayılır. Bu çeşit kadim ibâreler uruk-boyların hatıra adları şeklinde, örf ve adet şeklinde, yaşlılar ağzında kutlu şeyler olarak saklanmışlardır. KB'de buna âit pek çok misaller vardır.

Hezriti Yusuf bu destanıyla, sanki bazı dilcilerin tarif ettiği gibi, XI.yüzyılda Arap dilinin fesahati ve Fars dilinin nüktedanlığı karşısında Hakaniye dilinin özelliği ve kudretini göstermiştir.

Şunu dile getirmek icâp ediyor ki, KB'in üslûp bakımından orijinal bir eser olduğunu araştırmacıların çoğunluğu kabûl etmektedir. Gerçekten, KB'nin telif tarihinden önce aynı konu, aynı şekil ve aynı üslûpta yazılan ve taklit etmeye yarayan böyle bir eser aynı yüzyılda daha ortaya çıkmamıştır. H.400 tarihlerinde İran şâiri Ebü'l Kasim Firdevsi, Şahname'nin üzerinde bâzı tashihler ve değişiklikler yapan ikinci nüshasını Sultan Mahmud Gaznevî'ye verdiler. Ama Firdevsi bu mevzuu hiç bir zaman kendisi icat etmediği gibi, “mesnevî” tarzını ve kullandığı “destanî üslûb”u tarihteki İran'in eski edebî an'anelerinden almıştır. Şahname, XI. yüz yılda Orta Asya'da o kadar geniş alanda yayılmamıştır. Çünkü Fars diliyle yazıldığı ve üstelik İran-Turan savaşlarını konu etmekle birlikte Türkler arasında yüce bir kahraman olarak anılan Alp Er Tonga, “Efrâsyab” adıyla olumsuz bir karakter şeklinde tasvir edildiği, daha önemlisi, Mahmud Gaznevî'nin saray lisanı “Türkçe” olduğu ve aynı sultan Türklerle henüz yabancı olan geleneklere en şiddetli düşman olduğu için, Şahname'nin bu nüshası Gaznevî sarayı hariç, Türkler arasında geniş ölçüde yayılamamıştır.

Kaynaklar

ALBERTS Otto (1901). “der dichter des in uigurische-türkischen dialect geschriebenen Kutadgu Bilig (1069-1070 P.chr) ein Schuler des Avicenna”, Archiv der philosophie. VII.

KÖPRÜLÜ M. F. (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Mehmut Keşşeri (1981). *Divanû Luğat-it -Türk I*, Ürümçi: Şincang Hëlķ Neşriyatı.

TURSUN İmin(1993). “Kutadğu Bilik'ning Tili”. *Bulaķ*, IV.

Yüsüp Has Hacip (1984). *Kutadğu Bilik*. Bei-jing: Milletler Neşriyatı.